

К. Б. Марисюк

доктор юридичних наук, доцент, доцент
Національний університет "Львівська політехніка"

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена аналізу кримінально-правового захисту права на свободу віросповідання в законодавстві держав – членів Європейського Союзу. Проаналізовано законодавство як так званих "старих" членів Європейського Союзу, так і тих, що увійшли до нього нещодавно (держави Балтії, Румунія, Болгарія, Хорватія) щодо наявності в ньому цих норм. Виділено найбільш характерні норми в цій сфері. Окремо розглянуто нетипові положення, притаманні лише одній або групі країн.

Ключові слова: право, віросповідання, віруючий, священнослужитель, кодекс.

В умовах прагнення України до повної та всеохопної євроінтеграції, на перший план (поряд з іншими важливими чинниками), виходить потреба трансформування вітчизняного законодавства, приведення його до традицій держав – членів Європейського Союзу. Повною мірою це стосується й сфери кримінального права загалом та кримінально-правового захисту права на свободу віросповідання зокрема.

Саме зазначеним проблемам, а точніше питанню кримінально-правового захисту права на свободу віросповідання у державах – членах Європейського Союзу, і присвячене запропоноване дослідження.

Питання кримінально-правового захисту права на свободу віросповідання досліджували такі вчені, як: О. Білаш, В. Маркін, М. Палій та інші, однак вони зосереджували свою увагу або на дуже вузьких проблемах (див., наприклад, [1; 2; 3; 4]), або ж загалом охоплювали питання свободи віросповідання, окремо не розглядаючи положення кримінально-правової сфери. Детальне вивчення нормативно-правової бази в цій сфері, у тому числі щодо держав Європейського Союзу, узагалі відсутнє.

Саме на заповнення прогалин у наукових дослідженнях цього регіону й спрямована запропонована стаття. Розуміючи складність проблеми, автор зосереджує свою увагу на питаннях кримінально-правової відповідальності за порушення законодавства у сфері свободи віросповідання лише найхарактерніших держав регіону.

Мета статті – проаналізувати кримінально-правовий захист права на свободу віросповідання в законодавстві держав – членів Європейського Союзу.

За обсягом правового регулювання кримінальної відповідальності за порушення

законодавства у сфері свободи віросповідання КК держав Європейського Союзу умовно можна поділити на дві групи. Саме за цим принципом буде зроблено спробу дослідити їх зміст.

Першу групу становлять ті КК держав ЄС, які не криміналізують діяння у сфері свободи віросповідання. До них належать, наприклад, КК Франції 1993 р., КК Іспанії 1995 р., КК Швеції 1962 р. тощо. При цьому не можна говорити про те, що законодавці зазначених держав узагалі не визнають за потрібне криміналізувати діяння в цій сфері, а, швидше за все, всього лише не приділяють цим питанням достатньої уваги. Підтвердженням цієї тези слугує й те, що КК усіх держав ЄС (у тому числі й названих вище) закріплюють як ознаку суб'єктивної сторони окремих складів злочинів вчинення останніх з релігійних мотивів. Такими, наприклад, можна вважати ст. R. 625-7 КК Франції, яка визнає кримінально караним "не публічне підбурювання до дискримінації, ненависті чи насилля щодо якоїсь особи чи групи осіб у зв'язку з їх походженням чи приналежністю або неприналежністю, реальною чи допустимою до певної етнічної групи, нації, раси чи релігії", а також ст. 8 гл. 16 КК Швеції, яка визнає злочинцем "особу, яка в поширеній заяві чи повідомленні погрожує чи виражає неповагу до національної, етнічної чи іншої подібної групи людей з посиланням на...чи релігійні переконання" [15]. До таких норм можна віднести й ч. 5 ст. 197 КК Іспанії, яка визнає злочинним діяння особи, яка "з метою розкриття таємних відомостей чи порушення недоторканості приватного життя іншої особи без її відома заволодіє її паперами, листами, повідомленнями по електронній пошті чи іншими документами або перехоплює її телефонні розмови, чи використовує різні технічні засоби для прослуховування

передачі, запису чи відтворення звуку чи зображення або інші засоби зв'язку, якщо при цьому були розкриті відомості особистого характеру, проявляючи ідеології, релігії, вірування...". Закріплюють цей мотив і деякі інші склади злочинів [9].

До другої групи належать КК, які безпосередньо криміналізують діяння, пов'язані з порушенням законодавства у сфері свободи віросповідання. Найпоширенішою нормою в цій сфері є образа віросповідання чи релігії. Такого типу норми містяться у КК Данії (§ 140), КК ФРН (§ 166), КК Австрії (§ 188), КК Голландії (ст. 147, 147 а), КК Сан-Марино (ст. 260), КК Польщі (ст. 96), КК Бельгії (ст. 143, 144), КК Хорватії (ст. 110), КК Греції (ст. 199) тощо. Варто зазначити, що, незважаючи на фактичну синонімічність назв, згадані вище норми спрямовані на охорону далеко не тотожних суспільних відносин. Наприклад, § 140 КК Данії вважає злочинцем "будь-яку особу, що публічно висміює чи ображає догми чи богослужіння будь-якого законно існуючого релігійного товариства в цій державі" [8]. Параграф 188 КК Австрії криміналізує діяння особи, яка "публічно дискредитує особу чи річ, яка є предметом пошановування церкви чи релігійного об'єднання, розташованих на території Австрії, допустимі на підставі закону звичай чи релігійне діяння такої церкви чи релігійного об'єднання або висміює їх за таких обставин, за яких її поведінка може викликати обґрунтоване суспільне обурення". Ст. 199 КК Греції передбачає покарання за публічну і злісну образу Грецької православної церкви або будь-якої іншої релігії, передбаченої у Греції [17, с. 171].

Дещо виходить за межі згаданих вище положень КК Польщі, ст. 196 якого визнає злочинцем того, "хто ображає релігійні почуття інших осіб, публічно зневажаючи об'єкт релігійного вірування чи місце, призначене для публічного відправлення релігійних обрядів" [19].

Іншим шляхом пішов КК ФРН, ст. 166 якого складається не з однієї частини (що притаманно зазначеним вище нормам цієї групи), а з двох: ч. 1 ст. 166 КК ФРН визнає злочинцем того, "хто публічно чи шляхом поширення письмових матеріалів ображає у будь-який спосіб зміст релігійних віровчень чи світоглядів іншої особи, якщо такі дії викликають порушення громадського порядку"; у ч. 2 цієї ж статті німецький законодавець криміналізує дії тієї особи, яка "публічно або шляхом поширення письмових матеріалів ображає церкву, діючу на території держави, чи інше релігійне товариство чи світоглядне об'єднання, їх організації чи звичаї, якщо її дії викликають порушення громадського порядку" [14].

Ст. 110 КК Хорватії також складається з двох частин, перша з яких передбачає відповідальність для особи, яка "відкидає чи

обмежує право на свободу релігії, право публічно сповідувати релігію або інше вірування". Частина друга цієї ж статті встановлює, що "покаранню підлягає особа, згадана у ч. 1 цієї статті, яка відмовляє у праві релігійної громади, що діє відповідно до закону про релігійні громади Республіки Хорватія, або відмовляє у праві чи позбавляє права релігійну громаду на публічне надання релігійних послуг, на заснування шкіл, інших освітніх установ, інститутів, соціальних і благодійних установ, які засновуються і діють відповідно до закону" [18].

Двома статтями врегульовує окреслені суспільні відносини КК Голландії, який визнає злочинцем "1) особу, яка публічно, усно, у письмовій формі, чи з допомогою зображення, ображає релігійні почуття злісним богохульством; 2) особу, яка висміює священика під час законного виконання ним своїх обов'язків; 3) особу, яка робить зневажливі заяви щодо предметів, що використовуються для релігійних святкувань у той час і в тому місці, де такі святкування проводяться" (ст. 147). Однак, цього голландському законодавцю вдалося замало, і він окремо (ст. 147а) криміналізував діяння особи, "яка поширює, публічно виставляє напоказ чи вивішує на плакатах письмовий матеріал чи зображення, що містить заяви, які ображають релігійні почуття своїм злісним чи богохульним характером, чи у якій є такий у наявності, щоб поширювати, публічно виставляти напоказ чи вивішувати на плакатах, підлягає покаранню..." [7].

Як і в досліджуваному вище КК Голландії, КК Бельгії криміналізує згадане діяння в нормах двох статей. Так, ст. 143 передбачає відповідальність для осіб, які "своїми діями або втручанням перешкоджають, затримують або перервуть відправлення релігійного культу, яке здійснюється у місці, яке спеціально призначене і зазвичай слугує для такої мети, або під час публічних церемоній цього культу" [6].

Однак, видається, найширше коло суспільних відносин охороняється ст. 260 КК Республіки Сан-Марино, яка, маючи назву "Глум над релігією", встановлює відповідальність не лише щодо "будь-якої особи, яка паплюжить символи якоїсь релігії, яка не суперечить моральним підвалинам, паплюжить предмети культу чи поклоніння або публічно висміює культові дії" (ч. 1 ст. 260), а й криміналізує дії "особи, яка ображає честь і престиж священика при виконанні ним своїх функцій" (ч. 2 ст. 260), а також "особи, яка паплюжить Святі мощі Сан-Марино" (ч. 3 ст. 260) [12].

Іншою нормою, традиційно притаманною значній кількості КК держав ЄС у досліджуваній сфері, є перешкоджання відправленню релігійних обрядів, культів. Це діяння визначають злочинним, наприклад, згід-

но з § 167 КК ФРН, § 189 КК Австрії, ст. 405 КК Італії, ст. 145 та 146 КК Голландії, ст. 262 КК Республіки Сан-Марино, ст. 195 КК Польщі, ст. 151 КК Латвії, ст. 138 КК Естонії, ст. 246 КК Румунії, ст. 110 КК Хорватії, ст. 142 КК Бельгії, ст. 165 КК Республіки Болгарія та ін. Варто зазначити, що й стосовно кола закріплюваних у зазначених статтях суспільних відносин законодавці держав ЄС є далеко не однотайними. Наприклад, § 167 КК ФРН "Перешкоджання відправленню релігійних обрядів, культів" визнає злочинцем особу, "яка 1) умисно і в грубій формі порушує богослужіння чи богослужбову діяльність церкви, що діє на території держави, чи іншого релігійного товариства, або 2) вчиняє образливе безчинство у місці, призначеному для проведення богослужіння такого релігійного товариства" [14].

Ч. 1 ст. 246 КК Румунії встановлює, що "будь-яка особа, яка перешкоджає або порушує свободу відправлення будь-якого релігійного культу, заснованого і діючого згідно із законом, має бути покараною..." [13].

Ч. 1 ст. 165 КК Республіки Болгарія визнає злочинцем особу, яка "шляхом насильства чи погрози перешкоджає громадянам вільно сповідувати свою віру або відправляти релігійні обряди і служби у випадку, якщо вони не порушують закони держави, громадський порядок або загальноприйняті правила поведінки" [11].

Дещо по-іншому трактує зазначену сферу § 189 КК Австрії, вважаючи злочинцем особу, яка "застосовуючи насильство чи погрозу його застосування, перешкоджає відправленню такого релігійного акту розташованих на території Австрії церкви чи релігійного об'єднання або порушує його". Однак, на цьому австрійський законодавець не спиняється, криміналізуючи у ч. 2 цього ж параграфу дії того, хто "1. У місці, призначеному для допустимого на підставі закону відправлення релігійних обрядів розташованих на території Австрії церкви чи релігійного об'єднання; 2. При проведенні допустимого на підставі закону публічного богослужіння чи окремого релігійного акту розташованих на території Австрії церкви чи релігійного об'єднання; 3. Глумиться над предметом, безпосередньо призначеним для допустимого на підставі закону богослужіння чи окремого релігійного акту, розташованих на території Австрії церкви чи релігійного об'єднання так, що це може викликати обґрунтоване суспільне обурення" [5].

Проте чи не найбільше уваги цьому питанню приділяє голландський законодавець, який написав про досліджувані правовідносини аж дві статті. Оскільки такі положення не є традиційними для держав ЄС, та й інших регіонів світу, процитуємо ці статті повністю: "ст. 145. Особа, яка актом насильства заважає проведенню законного громадського зібрання, що має за мету сповідувати релігію чи вірування, чи законної церемонії сповідання релігії чи вірування,...

підлягає покаранню... ст. 146. Особа, яка шляхом створення безпорядку чи шуму умисно зриває законне громадське зібрання, що має за мету сповідувати релігію чи вірування, чи законну церемонію сповідання релігії чи вірування,...., підлягає покаранню..." [7].

Зазначені вище КК прагнуть у диспозиціях відповідних норм закріпити якомога більше коло ознак діяння, проте деякі КК, як-от КК Сан-Марино, КК Польщі, КК Латвії та КК Естонії, звужують їх обсяг фактично до мінімуму.

Наприклад, ст. 262 КК Республіки Сан-Марино "Порушення богослужіння" визнає злочинцем "будь-яку особу, яка перешкоджає проведенню чи виконанню функцій, церемоній чи релігійних процесій, які проводяться з участю священика" [12]. Ст. 151 КК Латвійської республіки 1998 р. встановлює кримінальну відповідальність за "умисне перешкоджання здійсненню релігійних обрядів, якщо воно не порушує закон і не пов'язане з посяганням на права особи" [10]. Також лише за наявності певних обставин криміналізує такого роду діяння КК Естонської республіки, який у ст. 138 визнає злочином "перешкоджання здійсненню релігійних обрядів, якщо вони не порушують громадського порядку і не завдають шкоди здоров'ю і моральності" [16]. Ст. 195 КК Польщі взагалі визнає злочинцем лише ту особу, "яка злісно перешкоджає публічному виконанню релігійного акту церкви чи іншого визнаневого союзу" [19].

Ще однією нормою, притаманною, що правда, лише деяким державам ЄС, є порушення рівності громадян залежно від їхнього віросповідання чи ставлення до релігії. Такі статті містяться у КК Польщі та КК Латвійської республіки.

Наприклад, ст. 194 КК Польщі визнає злочинцем особу, "яка обмежує людину в належних їй правах у зв'язку з її приналежністю чи неприналежністю до релігії" [19].

Дещо ширше тлумачить досліджувану сферу КК Латвії, ст. 150 якого криміналізує "пряме чи непряме обмеження прав осіб, створення будь-яких переваг для осіб у зв'язку з їх ставленням до релігії, за винятком діяльності в установах релігійних конфесій, а також образу релігійних почуттів осіб чи розпалення ворожнечі у зв'язку з їх ставленням до релігії чи атеїзму" [10].

Ст. 142 КК Бельгії ще більш детально регламентує згадану заборону, криміналізуючи діяння будь-якої особи, яка "насильницькими діями чи погрозами примусить або перешкодить одній або декільком особам відправляти релігійний культ, бути присутніми під час відправлення такого культу, відзначати будь-які релігійні свята, дотримуватись будь-яких вихідних днів, і, як результат, відкривати чи закривати свої майстерні та магазини, здійснювати або утримуватись від будь-якої роботи" [6].

Доволі незвичною для законодавства держав – членів ЄС є ч. 2 ст. 246 КК Румунії, яка визнає кримінально каранним діяння особи, яка примушує іншу особу до участі у будь-якому елементі релігійного культу, або у здійсненні релігійного акту, пов'язаного зі здійсненням культу [13].

Такого ж роду положення міститься й у КК Болгарії, у ч. 2 ст. 165 якого передбачено покарання для особи, яка ... змусить інших брати участь у релігійних обрядах і службах [11].

Найпоширенішим видом покарання, передбаченим за порушення законодавства у сфері свободи віросповідання, є позбавлення волі на певний строк. При цьому строк позбавлення волі в різних державах може досить суттєво відрізнятись. Зокрема, КК держав ЄС передбачають зазначене покарання строком від тижня до одного місяця (ст. 142 КК Бельгії), до двох місяців (ст. 146, 147а КК Голландії), до трьох місяців (ст. 147 КК Голландії), від одного до шести місяців (ст. 246 КК Румунії), до шести місяців (наприклад, § 188, ч. 2 ст. 189 КК Австрії), до одного року (ст. 145 КК Голландії, ч. 1 ст. 110 КК Хорватії, ч. 1 ст. 165 КК Республіки Болгарія), до двох років (ч. 1 § 189 КК Австрії, ст. 194–196 КК Польщі, ст. 150 КК Латвійської республіки, ст. 199 КК Греції), до трьох років (§ 166, 167 КК ФРН) тощо.

Наступним за поширеністю видом покарання є штраф. Його застосування передбачено за вчинення діянь, передбачених § 140 КК Данії, § 188 та 189 КК Австрії, § 166 та 167 КК ФРН, ст. 145–147а КК Голландії, ст. 194–196 КК Польщі, ст. 150 та 151 КК Латвійської республіки, ст. 138 КК Естонської республіки, ст. 246 КК Румунії, ст. 142–144 КК Бельгії та ін. Окрім зазначених видів покарань, КК держав ЄС згадують і про обмеження волі (наприклад, ст. 194–196 КК Польщі), поміщення під варту (§ 140 КК Данії), арешт (ст. 138 КК Естонської республіки), примусові роботи (ст. 150 та 151 КК Латвійської республіки) тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що, не ідеалізуючи кримінально-правові приписи у сфері свободи віросповідання держав – членів Європейського Союзу, саме їх у першу чергу варто було б взяти до уваги, вносячи подальші зміни у вітчизняне законодавство в досліджуваній сфері.

Список використаної літератури

1. Білаш О. Безпосередній об'єкт злочинів, передбачених статтями 178, 179 КК України / Олександр Володимирович Білаш // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 3. – С. 1–4.
2. Білаш О. Проблеми відмежування незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь від суміжних складів злочинів /

Олександр Володимирович Білаш // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 249–283.

3. Маркін В. Предмет складів злочинів проти свободи віросповідання / Віктор Ігорович Маркін // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 192–201.
4. Палій М. Кримінологічна оцінка законодавства України про свободу совісті / Максим Валерійович Палій // Право України. – 1999. – № 12. – С. 91–93.
5. Уголовный кодекс Австрии. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.
6. Уголовный кодекс Бельгии. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 561 с.
7. Уголовный кодекс Голландии. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.
8. Уголовный кодекс Дании. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
9. Уголовный кодекс Испании. – Москва : Зерцало, 1998. – 218 с.
10. Уголовный кодекс Латвийской республики. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
11. Уголовный кодекс Республики Болгария. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 125 с.
12. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
13. Уголовный кодекс Румынии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-rumynii.
14. Уголовный кодекс ФРГ. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
15. Уголовный кодекс Швеции. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.
16. Уголовный кодекс Эстонской республики. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 262 с.
17. Doe N. Law and Religion in Europe: a Comparative Introduction / Norman Doe. – London : Oxford University Press, 2011. – 265 с.
18. Kazneni Zakon. Ustava Republike Hrvatske od 21. listopada 2011. godine. – 173 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=301780
19. Kodeks karny RP Polskiej 1997 r. – Warszawa : PWN, 1997. – 200 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015.

Марисюк К. Б. Уголовно-правовая защита права на свободу вероисповедания в законодательстве государств – членов Европейского Союза

Статья посвящена анализу уголовно-правовой защиты права на свободу вероисповедания в законодательстве государств – членов Европейского Союза. Проанализировано законодательство как так называемых "старых" членов Европейского Союза, так и тех, что вошли в него недавно (государства Балтии, Румыния, Болгария, Хорватия) относительно присутствия в нем этих норм. Выделено наиболее характерные нормы в этой сфере. Отдельно рассмотрены нетипичные положения, характерные лишь одной или группе стран.

Ключевые слова: право, вероисповедание, верующий, священнослужитель, кодекс.

Marysyuk K. Criminal-Law Defence of the Right for Freedom of Religion in the Legislation of the States – Members of European Union

The article is sanctified to the analysis of criminal-law defence of the right for freedom of religion in the legislation of the states – members of European Union. The legislation the so-called "old" members of European Union and those that entered to him recently (states of Baltic Region, Romania, Bulgaria, Croatia) is analysed in relation to a presence in him of these norms. The most characteristic norms are distinguished in the field of it. Not typical positions inherent only one or to the group of countries are separately considered.

Drawn conclusion, that, not idealizing criminal-law defence of the right for freedom of religion in the legislation of the states – members of European Union, exactly them first of all it would cost to take into account, bringing in subsequent changes in a home legislation in the field of investigated.

Key words: right, religion, believer, clergyman, code.